

ПИРОЖКОВ

Сергій Іванович –
академік НАН України,
віце-президент НАН України,
голова Секції суспільних
і гуманітарних наук
НАН України

ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-ЕКОНОМІСТ

**До 90-річчя від дня народження
академіка НАН України І.І. Лукінова**

Матеріал присвячено 90-річчю від дня народження відомого українського економіста, віце-президента і голови Секції суспільних наук НАН України (1979–1993), академіка-секретаря Відділення економіки НАН України (1976–1980, 1993–1997), директора Інституту економіки НАН України (1976–2003), лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки (1979), премії НАН України ім. М.В. Птухи (1998), заслуженого діяча науки і техніки України (1997), доктора економічних наук, професора, академіка НАН України Івана Іларіоновича Лукінова.

Іван Іларіонович Лукінов назавжди увійшов у національну і всесвітню історію економічної думки як один з найкваліфікованіших визнаних спеціалістів з макроекономіки та аграрної економіки, дослідженню яких він віддав понад 50 років свого творчого життя. Його величезна наукова спадщина стала класикою вітчизняної економічної науки, що не втрачає своєї актуальності і зараз.

Свій шлях у велику науку І.І. Лукінов торував у надзвичайно важкі довоєнні, воєнні і повоєнні роки. Народився він 5 жовтня 1927 р. у селянській родині в с. Попівка Корочанського району Белгородської області (РФ). У 1941 р. закінчив 8 класів середньої школи. З ранніх літ, допомагаючи сім'ї, брав участь у сільськогосподарських роботах. Надалі продовжувати освіту стало ще важче. І саме в цих умовах у юного Лукінова проявилися такі якості, як працездатність і організованість, наполегливість і палкий потяг до знань. Зрозуміло, що самого лише прагнення було замало, тому він вчився і працював, працював і вчився.

Чітко визначившись у перспективному плані, І.І. Лукінов цілеспрямовано пройшов повний курс своїх навчальних університетів. Протягом 1943–1946 рр. він навчався у Корочанському сільськогосподарському технікумі. У 1946 р. вступив на економічний факультет Харківського сільськогосподарського інституту, який закінчив у 1951 р. Під час навчання працював на посадах техника та інженера Північно-Донецької експедиції «Агролісопроект». Першим його економічним дослідженням

Іван Іларіонович Лукінов
(1927–2004)

був дипломний проект про господарське освоєння яружно-балкових систем. За нього він одержав премію на конкурсі студентських наукових робіт м. Харкова.

За освітою економіст-аграрник І.І. Лукінов початок своєї наукової діяльності присвятив дослідженням тогочасних проблем розвитку сільськогосподарського виробництва. У 1954 р. під керівництвом видатного економіста-аграрника академіка АН УРСР П.М. Першина він успішно захищає кандидатську дисертацію з питань розвитку плідівництва та виноградарства в Україні, а у 1964 р. докторську дисертацію «Ціноутворення та рентабельність виробництва сільськогосподарських продуктів». У період між зазначеними подіями в радянській економічній науці опрацьовувалися підходи до використання ринкових регуляторів для підвищення ефективності функціонування директивно-планової системи господарювання, і І.І. Лукінов своїми дослідженнями зробив помітний внесок у розв'язання цієї проблеми.

Упродовж 1967–1976 рр. І.І. Лукінов очолював Український науково-дослідний інститут економіки і організації сільського господарства ім. О.Г. Шліхтера, а з 1976 по 2003 р. — Інститут економіки НАН України. З 2003 р. був почесним директором Об'єднаного інституту економіки НАН України.

Темі удосконалення ціноутворення в аграрній сфері присвячено комплекс наукових розробок, у яких І.І. Лукінов розглядає питання планування закупівельних цін, визначення оптимальної рентабельності, цінового стимулювання розвитку сільського господарства, методики розрахунку рентної складової аграрних цін і рентного цінового зонування. Наступним етапом у науковій творчості вченого стали публікації з проблем планового регулювання агровиробництва та його прогнозування, удосконалення економічних відносин між промисловістю і сільським господарством, фінансових важелів зміцнення економіки.

Багато уваги приділяє І.І. Лукінов розробленню методичних документів. Під його керівництвом було підготовлено та видано методику обчислення фондомісткості сільськогос-

подарської продукції, методику розроблення земельного кадастру, методичні рекомендації з розвитку спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва.

Керівництво Інститутом економіки НАН України зумовило інтерес І.І. Лукінова до загальноекономічних проблем розвитку національної економіки. У 1980-ті роки вчений приділяє багато уваги питанням управління народним господарством, структурних зрушень у суспільному виробництві, розробленню проблем політичної економії, закономірностям розвитку виробничих відносин в умовах загальнонародної власності, вирівнюванню рівнів економічного і соціального розвитку союзних республік, самоокупності та самофінансування в госпмеханізмі, перебудови народного господарства.

На початку 90-х років творчим здобутком І.І. Лукінова стають наукові роботи, присвячені аналізу пострадянської перебудови економіки України. Він замислюється над причинами інфляції і шляхами її подолання, пропонує стратегію інтеграції України у світову економіку, шукає шляхи подолання трансформаційної кризи.

Піднявшись у своїх дослідженнях до вершин економічної теорії, розв'язання наукових проблем суспільного відтворення у такій специфічній економічній системі, якою було радянське і пострадянське народне господарство, І.І. Лукінов не випускав з поля зору широке коло питань аграрного і сільського розвитку. Про це свідчать назви його виступів і публікацій: «Теоретичні аспекти нової аграрної і продовольчої політики» (1988), «Перестройка в аграрній сфері» (1989), «Продуктивні сили села — основа його відродження і прогресу» (1993), «Державні і ринкові регулятори соціально-економічних перетворень АПК України» (2000).

І.І. Лукінов брав активну участь в обговоренні напрямів і шляхів земельної і загалом аграрної реформи в Україні, застерігав від вжиття недостатньо обґрунтованих і поспішних заходів щодо їх проведення. Під його (спільно з П.Т. Саблуком) керівництвом економістами-

аграрниками Інституту економіки НАН України та Інституту аграрної економіки УААН у 2000 р. було підготовлено і подано органам влади наукову доповідь «Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України». У ній доводилася необхідність формування національної агропродовольчої доктрини, що ґрунтується на науково виваженій і дієвій аграрній політиці, стратегії і тактиці розвитку вітчизняного АПК та передбачає гармонізацію інтересів суспільства і селянства. Обґрунтовувалися й основні складові такої доктрини, умови, шляхи і механізми її реалізації. Слід зауважити, що значну частину положень цієї доповіді було використано в практиці вітчизняних аграрних трансформацій.

Учений регулярно готував і публікував наукові доповіді з проблем стратегії економічного розвитку, дії економічного механізму управління і регулювання макро- і мікроекономічних процесів тощо.

На основі проведених досліджень, результати яких відображені в циклі монографій, виконано конкретні розробки і сформульовано пропозиції щодо перебудови структурної, інвестиційної, цінової і фінансово-кредитної політики, системи економічного управління господарством. Ці розробки і пропозиції у 1982–1985 рр. було представлено керівним органам. Проте не всі вони були враховані при здійсненні економічної політики держави.

Наукові праці академіка І.І. Лукінова, створені за радянських часів, зрозуміло, не могли не зазнавати впливу панівної ідеології тоталітарної держави. Разом з тим завдяки своїй фундаментальній фаховій підготовці він глибоко розумів справжню сутність економічних явищ, бачив негативні тенденції, що спричиняли гальмування соціально-економічного розвитку СРСР. І саме завдяки цьому в період розбудови незалежної Української держави професійне бачення І.І. Лукіновим суспільно-економічних (і політичних) реалій розкрилося з новою силою.

Значним внеском І.І. Лукінова в сучасну економічну науку стали його праці кінця ХХ — початку ХХІ ст. Глибокі дослідження вченого

з проблем трансформаційних перетворень національної економіки в перехідний період дозволили йому розробити теорію створювальної моделі ринкового господарства та засади системного підходу до соціального захисту населення, обґрунтувати стратегічні пріоритети економічного зростання на основі досягнення грошової, кредитно-банківської та фінансової стабілізації, підвищення ефективності розвитку національного АПК. Причому у суті стратегії соціально-економічного розвитку України ним закладено аж ніяк не механічне перетворення діючої системи на «капіталізм» чи «соціалізм», а пошуки і вибір принципово нової моделі, яка втілює в собі найкращі якості, забезпечує прогресивні зрушення у напрямі створення принципово нового суспільного устрою зі справжньою демократією.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що І.І. Лукінов до самого поняття «ринкова економіка» підходив зі всебічно виважених наукових позицій. На його думку, «ринкова економіка взагалі» (про яку нині багато говорять) не має реального змісту, бо протягом багатовікової історії людства ринкові структури трансформувалися так, що від колишніх їх форм і методів регулювання майже нічого не залишилося.

Сучасні ринкові економіки, особливо високорозвинених країн, ні в яке порівняння не йдуть не лише з господарюванням далеких епох, а й з тими устроями, які характеризували А. Сміт і К. Маркс. Характер ринкового устрою і його функціонування у ХХ ст. змінилися кардинально. Принципово нові господарські і банківсько-фінансові структури, залишивши далеко позаду застарілі технології та архіліберальні ринки, підпали під суттєвий вплив державного управління та регулювання, розвитку інноваційної та цифрової економіки.

Сучасна система ринкових відносин перебуває під безпосереднім впливом державної економічної політики і механізму чутливих регуляторів дії макро- та мікроекономічних структур в умовах бурхливого розвитку ринків. Більше того, високорозвинена їх система функціонує у правовому полі і під контролем державних і наддержавних (міжнародних)

структур, регулюється і контролюється не тільки система валютно-фінансового та кредитного обігу, курсова та процентна, податкова, страхова та емісійна політика, а й цінова політика. І це зовсім не суперечить, а, навпаки, сприяє вільному розвитку конкурентоспроможного товаровиробництва.

У світлі викладеного під керівництвом академіка І.І. Лукінова і за його співавторством розроблено нову концепцію стратегії розвитку економіки України в умовах її незалежності. Органічними складовими цієї концепції визначено: *здійснення* стратегічної політики подальших економічних реформ методами і засобами створювального антиінфляційного напрямку за критеріями реального приросту ефекту, економічного зростання та підвищення рівня життя народу; *докорінна зміна* економічної та галузевої структур народного господарства; *забезпечення* сприятливих умов для функціонування (в раціональному співвідношенні) великого, середнього і малого бізнесу; *запровадження* активного державного регулювання трансформаційних процесів за умов оптимального поєднання останнього з ринковим механізмом управління та регулювання; *розроблення* нових ефективних структур і регулюючих механізмів усередині кожного економічного району та між районами тощо. В процесі активної підприємницької діяльності і конкуренції у сучасному ринковому середовищі мають виявлятися і найбільш ефективні форми господарювання, їх співвідношення за формами власності. Співвідношення дії механізмів державного і ринкового регулювання повинні складатися лише за критеріями їх ефективності у відтворювальному процесі.

Стратегічна мета, вважав І.І. Лукінов, у кінцевому підсумку зводиться до створення міцної, соціально орієнтованої і конкурентоспроможної економіки, яка б характеризувалася ринковим динамізмом, високим технологічним рівнем, структурною збалансованістю, товарно-грошовою бездефіцитністю і високим рівнем життя народу. Виробництво валового національного продукту і доходу на душу населення повинне бути на рівні високорозвине-

них країн світу. Модель економіки України має бути відкритою для широких інтеграційних і кооперованих зв'язків з усіма країнами світу.

«Державна політика ефективних реформ, — підкреслював І.І. Лукінов, — має спиратися на високий професіоналізм інтелектуального потенціалу нації, забезпечення сучасного рівня управління та організації виробництва з використанням найновіших технологій, відкриттям нових робочих місць, знанням ринкової кон'юнктури, дії банківсько-фінансової та страхової систем, взаємовигідних стосунків вітчизняних та іноземних партнерів, широкого розвитку зовнішньоекономічних торговельних взаємозв'язків» (*Еволюція економічних систем*. М., 2002. С. 94).

Велику увагу приділяв І.І. Лукінов справі виховання наукової зміни. Він підготував 10 докторів і більш як 20 кандидатів економічних наук. Найкращі з них згодом стали відомими вченими, педагогами, політичними діячами. Серед його учнів такі відомі вчені-економісти, як академік НААН України П.Т. Саблук, академік НАН України С.І. Пирожков, академік ВАСГНІЛ О.О. Сторожук, академік Аграрної академії Болгарії Т. Пандов.

Суто науково-дослідну роботу академік І.І. Лукінов органічно поєднував з великою науково-організаційною діяльністю. Впродовж багатьох років учений успішно керував науковими колективами, науковими спеціалізованими радами, комісіями. У 1976—1980 рр. і в 1993—1997 рр. він обирався членом Президії та академіком-секретарем Відділення економіки НАН України, а в 1979—1993 рр. — віцепрезидентом НАН України, головою Секції суспільних наук. Був членом Експертної ради ВАК СРСР, головним редактором політико-економічного журналу «Економіка України» (1977—2004 рр.), відповідальним редактором міжвідомчого тематичного збірника «Економіка і організація сільського господарства» (1968—1977 рр.).

З метою поглиблення спеціалізації наукових досліджень за сприяння І.І. Лукінова переважно на базі наукових підрозділів Інституту економіки було організовано нові наукові

установи: Інститут світової економіки та міжнародних відносин (1978 р.), Інститут економічного прогнозування (1997 р.). На самостійні інститути були перетворені також Львівське та Одеське відділення Інституту економіки. Значною мірою завдяки зусиллям І.І. Лукінова виникли такі організації, як Міжнародна українська економічна асоціація та Міжнародний інститут менеджменту (МІМ-Київ).

Як видатний учений І.І. Лукінов гідно представляв вітчизняну економічну науку на світових орбітах. Він регулярно виступав з висококваліфікованими доповідями та повідомленнями на численних міжнародних наукових конгресах, конференціях, симпозіумах. Зокрема, брав активну участь у роботі різних форумів, що проводилися Міжнародною і Європейською асоціаціями економістів-аграрників, Міжнародною українською економічною асоціацією та ін. Протягом багатьох років І.І. Лукінов був неодмінним учасником серії міжнародних наукових конференцій «Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз», міжнародних Кондратьєвських конференцій. Він неодноразово призначався керівником або членом вітчизняних делегацій учених, які виїжджали для обміну досвідом у наукові центри зарубіжних країн.

І.І. Лукінову як людині потужного інтелекту, багатогранному вченому й неординарній особистості були властиві глибоке розуміння суті нинішніх соціально-економічних явищ, унікальне вміння творчо осмислювати та узагальнювати фундаментальні здобутки економічної науки, гостре відчуття актуальних проблем соціально-економічного життя і розвитку народного господарства України. Саме

це й принесло йому світове визнання. Він був обраний дійсним членом (академіком) найавторитетніших академій: Національної академії наук України, Академії наук СРСР, іноземним членом Шведської Королівської академії сільськогосподарства, Російської академії сільськогосподарських наук, Української академії аграрних наук, членом Міжнародної асоціації економістів-аграрників.

Плідну багаторічну наукову, науково-організаційну та громадсько-політичну діяльність академіка І.І. Лукінова відзначено високими державними нагородами. Його удостоєно звання лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України», престижних міжнародних наукових нагород — золотої медалі Асоціації сприяння національній промисловості Франції; золотої медалі Європейського співтовариства та звання «Керівник XXI століття»; золотої медалі М.Д. Кондратьєва Міжнародного фонду М.Д. Кондратьєва та ін.

Активною і напруженою була громадсько-політична діяльність І.І. Лукінова. Він обирався депутатом Верховної Ради УРСР десятого та одинадцятого скликань, Київської міської ради народних депутатів, був членом Комітету радянських учених на захист миру.

Помер Іван Іларіонович Лукінов 4 грудня 2004 р.

Життєвий і творчий шлях академіка І.І. Лукінова — зразок натхненного служіння науці, народу, Батьківщині. Своїми фундаментальними працями він забезпечив собі гідне місце в історії вітчизняної економічної думки. Справу всього життя видатного вченого продовжують сьогодні його численні учні та послідовники.